

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Светослав Светозаров Риболов, *Софийски университет „Св. Климент Охридски Богословски факултет*, за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление *8.1 Теория на изкуствата*,

с кандидат г-жа Марина Петрова Персенгиева

Процедурата по присъждане на докторска степен на кандидата г-жа Марина Петрова Персенгиева е извършена съгласно законовите разпоредби в Р. България и в нея не се наблюдават никакви нередности.

Както справедливо отбелязва кандидатът, за първи път в изследователските опити на Балканите образната символика в раннохристиянското изкуство е изследвана на базата на целия наличен досега материал от подови мозайки от целия полуостров. Така авторът всъщност задава по-голяма широта на погледа върху репертоара и позволява по-нататъшна по-задълбочена интерпретация върху него. Със сигурност приложимостта на извършеното изследване ще се засвидетелства в други изследвания в областта на изкуствознанието, теологията и историята/археологията.

Актуалността на зададената тема е вън от всякакво съмнение, тъй като археологическите открития през последните десетилетия в целия регион дадоха твърде много материал за проучване, очакващ своето осмисляне именно в съчинения като това, което стои пред нас. Целите на изследването са реалистично формулирани и добре изпълнени, като бих отбелязал, че в частта си относно заявените параметри на богословската интерпретация изпълнението на целта е ограничено.

Задачите са също добре формулирани и реалистично съобразени с целите на изследването. В заявените задачи, отнасящите се до влиянието на арианството и монофизитизма на Балканите, смятам, че авторът е поставил задача, която в този момент е практически неизпълнима, имайки предвид недостатъчния археологически материал и спецификата на епохата, за която става дума, което, от своя страна, личи и в самото изследване.

Със сигурност избраната от автора методология и методика е съобразена с поставените цели и задачи, и като цяло поставя съчинението на равнището, което се изисква за защита на научна и образователна степен „доктор“ съгласно нормативните разпоредби в страната.

Г-жа Марина Персенгиева е формулирала общо единадесет научни приноси в

своето дисертационно съчинение. Те са реалистично и обективно формулирани, като изключим приноси трети и четвърти, които според мен са такива само частично. Заглавието посочено на английски език и включващо личността на св. Василий Велики е неясно и неидентифицирано според правилата за работа с патристични текстове. Останалите патристични текстове са също непоследователно посочени и цитирани, като не са използвани критични издания. Също така, подборът на патристични извори също не е обоснован и не е ясно точно каква логика следва. Истината е, че в България работата с патристични извори извън теологическите среди е *terra incognita*, но когато става дума за толкова сериозно и всеобхватно изследване, би следвало да се спазват стандарти, установени от поне два века на Стария континент в научната област¹. Що се отнася до четвъртия принос, той е правилно заявен като такъв само за българската изследователска литература. Поне според мен, в дисертационно изследване не би следвало приносът да има тясно „национален“ характер, особено когато става дума за изследване с регионално и международно значение.

Също така, бих отбелязал, че принос единадесети също е доста амбициозно формулиран, което според мен надминава постигнатото в изследването. Истината е, че именно тук авторът на дисертационното съчинение е направил важни открития и констатации, и в тази посока можеше да развие още по-обстойно своята работа. Надявам се мнението ми да бъде взето предвид от г-жа Персенгиева и да разгърне по-смело своите констатации в работата си, когато пристъпи към нейното издаване - нещо, което горещо ѝ препоръчвам (разбира се част от изображенията изискват по-качествени фотографии за репродукция).

Публикациите по дисертационното съчинение отговарят на изискванията и представляват ценен принос на автора към науката. Те са осем на брой - далеч над изискуемия минимум - и отговарят на темата на труда.

Като цяло използваната литература е достатъчно добре подбрана, авторитетна и специализирана за настоящото съчинение. Подходът към нея е критичен и аналитичен. Онова, което липсва от нея, е забележителната изследователска палитра на новогръцки език. Колегите от Гърция през последния век дадоха значителен принос в областта на археологията на Късната античност и най-вече в изследването на раннохристиянските паметници от региона и е странно отсъстието им в един такъв труд, още повече, че гръцкият език не е и никога не е бил чужд език в България, в която винаги се е говорел и използвал не само като всекидневен, но и като висок, литературен език. Всяко занимание с християнската древност изисква познаването на този език! Особено в нашия регион.

¹ Идентифициране на текстовете по Clavis Patrum Graecorum щеше да подпомогне автора да е последователен в работата си с патристичните извори.

Тук идва мястото и на препоръките и бележките, които бих искал да отправя към кандидата.

На първо място периодизацията на т.нар. „Ранно Християнство“ не е обоснована изрично и не е указана методика за определянето му като такова. Всъщност то се приема като даденост, което не е съвсем така. В изследванията на Късната античност има различни подходи и методологии за определянето на хронологията на епохата, и като следствие от това - различни периодизации на т.нар. „Ранно Християнство“. Би следвало авторът да отчете това в работата си.

Също така, имайки предвид изворите за епохата, не е възможно да се приеме, че в периода I- III в. има „масова християнизация“ в Средиземноморския басейн. Всъщност тя започва едва век по-късно, а във вътрешните райони на Балканския полуостров може би още по-късно. Това обаче е изследователски процес, който изисква привличане на значително повече материал и усилия. Не знам дали е съвместим с поставената тема. По-скоро би следвало да бъде изоставен и само да се маркира в съчинението наличието на такъв проблем в науката, без да се заема позиция, която всъщност не е доказана в изследванията на епохата.

Също така, работата с раннохристиянски т.нар. „апокрифи“ страда от сериозни недостатъци. Практически сред използваните съчинения липсват сериозни изследвания в областта на новозаветната наука, която е изключително напреднала през последните десетилетия точно в тази сфера. Използването на славистични изследвания в областта е анахронично и не помага на докторанта да защити убедително тезата си. За щастие в България разполагаме с невероятно добре снабдена библиотека по библеистика - *Bibliotheca biblica* - в сградата на Богославския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“, която отговаря на всички съвременни стандарти за библиотечно снабдяване от най-модерен тип. Самата методология на определяне кое е „апокриф“ и кое не е, е повлияна тук от славистичните изследвания, които всъщност следват безкритично различни методологии от англоезичната литература.

Също така, при идентифициране на системата на църковни епископски седалища авторът се е опитал правилно да подходи принципно и да маркира центровете на църковна власт, но не му е достягнала изследователска литература, която да систематизира и обобщи наличния материал. Всъщност, ако г-жа Персенгиева се обърне към изследването на Сардийския митрополит Максим, *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὀρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ (Ἱστορικοκανονικὴ μελέτη)*, Θεσσαλονίκη 1989, което е преведено на немски, английски и френски език, и е всепризнато изследване на системата на организация на Православната църква през вековете, щеше да може много по-точно и ясно да идентифицира различните местни църковни центрове в региона и така за подреди

йерархично обектите според църковната организация през изследваната епоха. Това, разбира се, е лесно отстраним проблем.

В този ред на мисли бих искал да отбележа още няколко пропуски в работата. На няколко места е употребена думата „преосъществяване“ по отношение на светите дарове в Евхаристийното тайнство. Ако авторът има предвид латинската дума *transubstantiatio*, то би следвало да преведе като „пресъществяване“ - т.е. превръщане на същността на даровете от хляб и вино в тяло и кръв Христови, което е късна концепция от епохата на схоластиката. Същност в българския език се ползва по-често думата „претворяване“, която е превод на гръцката *μεταποίησης* и която стои като че ли по-близо до това, което авторът има предвид като раннохристиянска практика и концепция.

В началото на работата е погрешно изписан централен термин за труда - думата *ἀγάπη*, като *η* е предадена с *ε*, и липсват надредни знаци. Също така, известният александрийски християнски учител Климент е провъзгласен за „св. Климент Александрийски“, което не е така, тъй като името му липсва от всички църковни календари - на Изток и на Запад. Има някои податки, че някъде е бил изобразяван като сreteц до IX в., но след това едва ли е така.

Не е добра практика да се изписват гръцки думи с кирилица - веднъж в генитив (*Ихтиос*), а след това същата дума пак с кирилица в номинатив (като *Ихтис*). Понятието „донаторски надпис“ също е странно, тъй като в българския език е установено вече „ктиторски надпис“.

В иначе добре направения албум също се наблюдават досадни грешки. Като например град Византион на гръцки се изписва като Βυζάντιον, а не като Βυζαντινή, което всъщност означава „византийска“ (прилагателно име в ж.р., номинатив, ед.ч.). Подобна грешка и при словосъчетанието ἡ βασιλέως πόλις, което в работата на г-жа Персенгиева е изписано с четири грешки наведнъж. Цитираният от нея израз от надпис καλῶς ἦλθεῖς означава не „добре дошли“, а „добре дошъл“ в ед. ч.

Що се отнася до на няколко пъти изтъкнатото становище, че през VI-VII в. нашествия и войни в региона са прекъснали определена традиция в храмовите изображения, бих препоръчал на автора да е по-внимателен, тъй като изворите от периода са малко и не ни позволяват да изградим ясна и пълна картина за случващото се на Балканския полуостров през въпросните векове. Много често колеги археолози, когато не могат да обяснят един или друг срыв в културните активности по нашите земи, говорят за „славянско/или друго нашествие“, но истината е, че изворите не са толкова категорични.

Всички тези недостатъци, изтъкнати по-горе от мен, не умаляват стойностите на предложения труд. Напротив, той заслужава адмирации. Обемът на обработената

информация е забележителен и със сигурост ще служи и занапред на колегията, работеща в областта на ранното Християнство на Балканите. Не случайно още в началото препоръчах съчинението да се издаде и то колкото се може по-скоро. Несъмнените открития ще предоставят редица възможности за понататъшни изследвания в областта на раннохристиянското изкуство и интерпретацията му във връзка с писмените извори от епохата.

В заключение бих искал да кажа, че достойнствата на предложения дисертационен труд ми позволяват убедително да препоръчам на уважаемото научно жури да присъди образователна и научна степен доктор (в научна област *8.1 Теория на изкуствата*) на г-жа Марина Петрова Персенгиева.

Декларирам, че нямам общи публикации с автора на дисертационния труд.

Дата 12.10.2021 г. София

Подпис:

A handwritten signature in black ink, appearing to be a stylized name, possibly 'M. Persegieva', written in a cursive script.